

*Rizvan Qarabağlı,
memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru
(Azərbaycan)*

MEMAR QƏZƏNFƏR ƏLİZADƏ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Memarlıq və İncəsənət institutunun rəhbər işçilərindən biri də professor Qəzənfər Əlizadə olmuşdur. Bəs kimdir Qəzənfər Əlizadə? Bunu bilmək üçün Qəzənfər müəllimin keçdiyi şərəfli ömür yoluna qısa nəzər salaq.

İstedadlı alim və navator memar Qəzənfər Mədət oğlu Əlizadə 1915-ci ilin 4 mart tarixində İran Azərbaycanının Sərab rayonuna məxsus olan Xriz kəndində anadan olmuşdur. Qəzənfər hələ uşaqlıqda onun atası Mədət Əli oğlu ailəsi ilə birgə Bakıya köçmüş və buradakı neft mədənlərində çalışmışdır. Ona görə də Qəzənfər ibtidai təhsilini Sabunçuda alır və sonra Bakı Türk-Pedaqoji texnikomuna daxil olur. Burada onun rəsmə olan böyük həvəsini görən rəssam Y.İ. Keylxis Qəzənfərlə müntəzəm məşğul olur və onu memarlıq insitutuna hazırlayır. Qəbul imtahanlarını uğurla verən gənc Qəzənfər Memarlıq insitutuna daxil olur və 1932-ci ildə oranı əla qiymətlərlə bitirir. Onun istedadlı və bacarıqlı bir memar olduğunu görən müəllimləri Qəzənfəri asistent kimi instituta saxlayırlar. Beləliklə Qəzənfər müəllim bir müddət insitutda pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur.

1933-cü ildə memar Q. Əlizadə Bakı şəhər İcrayə Komitəsinə işə dəvət olunur. Burada işlədiyi müddətdə onun layihəsi əsasında onlarla məktəb, klub və yaşayış binaları inşa edilir.

1937-ci ildə Q.Əlizadə Maskvadakı memarlıq akademiyasına imzaran verir və 200 nəfər abutruentdən cəmi 10 nəfər qəbul ola bilir və onlardan birində Qəzənfər müəllim olur. Moskvada təhsil aldığı müddətdə Qəzənfər müəllim özünü istedadlı bir memar kimi təstiqləyir və akademiyanın prezidenti A.V.Vesina tərəfindən bir neçə dəfə mükafat və təşəkkürlər alır.

Ümumiyyətlə akademiya təhsil aldığı müddətdə Q.Əlizadə bir çox memarlıq müsabiqələrində iştirak etmiş və əksəriyyətində də birinci yerə layiq görülmüşdür.

1940- cı ildə Memarlıq Akademiyasında təhsilini başa vuran Q.Əlizadə elə həmin ildə professor S.U.Kojininin rəhbərliyi altında “Fransa və Rusiya teatrlarının elmi əsaslarla təhlili” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını yazıb və 1944-cü ildə onu müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişdir.

1941- ci ildə akademiyanı bitirən Q.Əlizadə SSRİ Nazirlər Sovetinin xüsusi məktubuna əsasən Bakıya göndərilir və burada “Bakılayihə” mərkəzinə rəhbər təyin olunur. Burada işlədiyi müddətdə Q.Əlizadə bir çox elmi əsərlər yazmış, bina layihələri işləmiş və dəfələrlə yerli və beynəlxalq sərgilərdə iştirak edərək öncül yerlərə və mükafatlara layiq görülmüşdür. Bu zamanlar hətta o, kinorejissor V.Q. Aleksandrovun çəkdiyi “Bir ailə” və “Qubalı Fətəli xan filimlərinin rəsəsamı olmuşdur”. Onun bütün belə uğurlarını görən akademik A.V.Şusev “Naşasmena” qəzetinin 13yanvar 1947-ci il nömrəsində belə yazır:

“Q.Əlizadə özünün yüksək keyfiyyətli layihələri ilə Azərbaycan memarlarından xeyli fərqlənir”.

Akademik Y.N. Kolli isə “Oqonyok” jurnalının 19 aprel 1950-ci il nömrəsində yazır ki, “Q.Əlizadə qədim Azərbaycan memarlığının mütərəqqi milli ənənələrini öz əsərlərinə ustalıqla tətbiq edərək müasir memarlığın inkişafına böyük təsir göstərir”.

1946-cı ildə Q.Əlizadə Azərbaycan Dövlət layihə insitutuna rəhbər təyin edilir. Burada bilavasitə onun rəhbərliyi altında yenidən salınmaqda olan Mingəçevir, Daşkəsən, Sumqayır və s. şəhərlərin məhəlli və baş planları hazırlanır. Azərbaycan Dövlət Milli Dram Teatrının layihəsini də Q. Əlizadə elə bu dövrlərdə işləmişdir. Maraqlıdır ki, binanın bütün bədii elementlərində işlənmiş ornamentlər Abşeron florasını əks etdirir. Həmin ornamentlərin bir qismini və C.Cabbarlının büstünü Q.Əlizadə öz əlləri ilə düzəltmişdir.

Onu da qeyd etmək ki, hər bir tikinti özünün memarlıq həlli və ümumiyyətcə xarici görünüşü ilə sürəcəyi ömür haqqında azacıqda olsa adama müəyyən təsəvvür yaradır. Dövlət Milli Dram teatrının binası da özünün əzəmətli dayanıqlığı, müdirik memarlıq həlli və torpağa möhkəm bağlılığı ilə adama bir əbədlilik hissi bəxş edir. Dünyanın memarlıq və sənət nümunələrinə meydan oxuyan və müasir memarlığımızın parlaq ulduzlarından olan bu binanın özünəməxsus sirriləri nədədir?

Əvvəla onu qəd edək ki, bu binada hər bir konstruksiya iki və hətta üç funksiya daşıyır. Buna memarlıqda çoxmənalılıq deyilir. Məsələn, Baş fasadın sağ və sol tərəfindəki açıq pilləkənlər həcm-məkan kompazisiyasına uyğunlaşdırılaraq binanı sürüşmədən qoruyur və eyni zamanda yanğın təhlükəsi zamanı zaldakı tamaşaçıları dərhal binanı tərk etməyə şərait yaradır. Baş fasadın yan tərəflərindəki bir cüt dörtdüzlü sütunlar isə üç funksiya daşıyır. Həmin sütunların hər birində dörd ədəd çuqun boru yerləşdirilib. Onlardan ikisi ehtiyatda qalır. Digərinin biri ilə damdan hava sorularaq tamaşa zalına verilir, o birisi ilə damdakı yağış və qar suları axıdılaraq kanalizasiya xəttinə ötürülür.

Konstruksiyaya görə fasada düzülmüş ümumi sütunların orta aşırımları kənar aşırımlara nisbətən böyük olmalıdır. Həmin sütunlar bu məsələni də həll edir. Belə ki, bu sütunların hesabına ümumi sütunlar arasındakı məsafələr yanlara doğru getdikcə kiçilmək əvəzinə, bərabərləşir. Bu da binanın daha monimental və əzəmətli görünməsinə şərait yaradır.

Bina konstruksiyalarının çoxmənalılığı eyvanın antipliment hissəsində də özünü göstərir. Birincisi binanın bu hissəsinin praporsiyası dəqiq götürüldüyündən sütunların yuxarısı çox gözəl tamamlanır və binanın estetik görünüşü artır. İkincisi o göründüyü qədər də ağır yükə malik deyil. Çünki onun içərisi tamamilə boşdur. Bu da öz növbəsində təmirçi ustaların burada sərbəş hərəkət etməsinə imkan yaradır və digər tərəfdən binanı artıq material sərfindən və lazımsız yükədən xilas edir. Ümumilikdə binanın həcmi 50 min kub metr nəzərdə tutulduğu halda Qəzənfər müəllimin bu və ya digər müdirik layihəsi əsasında o 45,5 min kub metr olmuşdur. Bu da hər şeydən öncə tikintidə böyük iqtisadi səmərə deməkdir. Belə müsbət keyfiyyətlərinə görə bina ittifaq miqyasında birinci mükafata layiq görülmüş, tikiləndən sonra Yaponiya, Fransa, Liviya və s. ölkələrin mətbuatında geniş işıqlandırılmışdır. Binanın analoqu türkiyədə Atatürkün Anıt məzarüstü abidəsidir.

1945-ci ildə Q.Əlizadə yenidən yaranmış Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Memarlıq və incəsənət institutuna direktor müavini təyin edilir, və eyni zamanda buradakı "Memarlıq və rəssamlıq bölməsi"nə rəhbərlik edir. O zamanlar İnstitutun direktoru dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli idi. Bu barədə Qəzənfər müəllin xatirələrində belə yazır:

“...1945-ci ildə Üzeyirbəy Azərbaycan Elmlər Akademiyasının nəzdindəki Me'marlıq və İncəsənət İnstitutunu yaratdı. O vaxtlar bu müəssisə Üzeyirbəyin adına idi. Sonralar necə oldusa, institut adsızlaşdı. Ancaq nə olsun, mən və mənim yaşıdlarım yaxşı xatırlayırıq ki, bu elm ocağına bir vaxt Hacıbəyov institutu deyirdilər. Nə isə... İnstitut təşkil edildi. Başladılar işçi axtarmağa. Üzeyirbəy məni instituta də'vət etdi. O zaman cəmi iki şöbə vardı: musiqi və teatr, rəssamlıq və memarlıq şöbəsi. Musiqi və teatr şöbəsinə Üzeyirbəy özü rəhbərlik edirdi. O biri şöbənin rəhbəri oldum mən.

İxtisaslı cavanlar sarıdan bir az kasıb idik. Ancaq Üzeyirbəy olan yerdə darıxmağa dəyərdimi?

Bir az keçmiş institutumuzda xeyli adam toplandı. Onlardan çoxunu indi bütün respublikamızda tanıyırlar: Qubad Qasimov, Əminə Eldarova, Məmmədsaleh İsmayılov, sonralar Bülbül, Qara Qarayev və onlarca başqaları institutda işləməyə çağırıldılar. İnstitutda Üzeyirbəyin vəfatınadək onunla birgə işlədim, Üzeyirbəyin müavini oldum”.

Akademiyada işlədiyi müddətdə Q.Əlizadə memar və sənədsünas alimlər - A.Salamzadə, M.Qasimov və A.Qaziyevlə çox sıx səkildə elmi əməkdaşlıq edir və onlarla birgə bir çox elmi əsərlər yazıb çap etdirir. Bununla yanaşı o, Azərbaycanın bir sıra memarlıq abidələrinin naturadan sulu boya ilə şəkillərini çəkir. Hazırda həmin əsərlərin 15 –i Bakıdakı, 7-si Moskvadakı tarix muzeyində, 4 isə A.V. Şusev adına Moskva muzeyində saxlanılır. Zəmnin bu çağlarında Q.Əlizadə bir neçə memarlıq layihələrinə və təkliflərinə də imza atmışdır ki, bu gündə o təkliflər tikinti sahəsində istifadə olunmaqla iqtisadiyyatımıza böyük səmərə verir. Onlardan bir qismini qeyd edək:

1. Yamaclı damların yastı damlarla əvəz olunması.
2. Çoxmərtəbəli yaşayış binaları üçün karkas-panel konstruksiyası.
3. Yaşayış binalarında uzununa yükdaşıyan divarların eninə yükdaşıyan divarla əvəz edilməsi.
4. Qalınlığı 1,5 sm-dən 10 sm-ə qədər olan təbii əhəng daşından kəsilmiş “Azərbaycan” adlı üzlük tavaları.
5. Azərbaycan şəraitindəki yaşayış binaların pilləkən qəfəsindəki qızdırıcı qurğuların ləğvi.
6. Mərkəzləşdirilmiş məişət və işə xidmətli yaşayış binası və s.

Q.Əlizadənin bu təklifləri vaxtilə Moskva mütəxəsislərinin diqqətindən yayınmamış və “Arxitektura” jurnalının 29 oktyabr 1955-ci il nömrəsində ke-niş şəkildə işıqlandırılmışdır.

1966-cı ildə “Azərbaycan xalq memarlığı və onun mütərəqqi ənənələri” mövzusunda yazdığı doktorluq dissertasiyası və eyniadlı monaqrafiyası bu gün də tələbə və tədqiqatçıların dərs vəsaiti və elm mənbəyi kimi istifadə olunur.

1969-cu ildən Azərbaycan Dövlət Politeknik insitutunun memarlıq fakultətində “Memarlıq layihəsi” kafedrasına rəhbərlik edən Q.Əlizadə ömrünün sonuna qədər burada işləmiş və bu müddət ərzində çoxsaylı alim-memarlar yetişdirmişdir. Onlardan biri də bu məqalənin müəllifi memar Rizvan Qarabağlıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Memar Qəzənfər Əlizadə. Bakı-İşıq nəşr. 1993-cü il, 40 səh.
2. Q.Əlizadənin xatirələri. Ü.Hacıbəylinin ev muzeyi.

Açar sözlər: memar, Qəzənfər Əlizadə, xatirələr, Üzeyir Hacıbəyli, Sərab.

Ризван Карабахлы (Азербайджан)

Архитектор Газанфар Ализаде

Газанфар Мадат оглу Ализаде родился 4 марта 1915 году в Южном Азербайджане в селе Хриз Сарабского района. В 1945 году создается Институт архитектуры и искусства Академии Наук Азербайджана, куда он был назначен заместителем директора. В тот период директором Института был великий композитор Узеир Гаджибейли.

Ключевые слова: архитектор, Газанфар Ализаде, воспоминания, Узеир Гаджибейли, Сараб.

Rizvan Garabaghli(Azerbaijan)

Architect Gazanfar Alizadeh

Gazanfar Alizadeh Madat oglu was born in Khriz village of Sarab region of Azerbaijan on March 4, 1915. He was appointed as deputy director of Institute of Architecture and Art of Azerbaijan National Academy of Sciences, which was established in 1945. At that time the director of the Institute was composer of genius Uzeyir Hajibeyli.

Keywords: architect, Gazafar Alizadeh, Sarab, memories, Uzeyir Hajibeyli